

Dawid SOSZYŃSKI¹, Barbara SOWIŃSKA – ŚWIERKOSZ², Adam GAWRYLUK³

¹Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Wydział Matematyki, Informatyki i Architektury Krajobrazu
Lublin, Polska
e-mail: dawid.soszynski@wp.pl

²Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie,
Wydział Biologii, Nauk o Zwierzętach i Biogospodarki
Lublin, Polska
e-mail: barbara.sowinska@wp.pl

³Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
Wydział Agrobioinżynierii
Lublin, Polska
e-mail: adam.gawryluk@up.lublin.pl

KSZTAŁTOWANIE WIEJSKICH PRZESTRZENI PUBLICZNYCH – OCENA ROZWIĄZAŃ KRAJOBRAZOWYCH W WYBRANYCH GMINACH POLESIA ZACHODNIEGO

SHAPING THE RURAL PUBLIC PLACES – EVALUATION OF LANDSCAPE SOLUTIONS IN THE SELECTED COMMUNITIES OF WEST POLESIE REGION

Słowa kluczowe: wiejskie miejsca publiczne, krajobraz wiejski, zagospodarowanie przestrzenne, estetyka krajobrazu, Polesie Zachodnie

Key words: *rural public places, rural landscape, spatial management, landscape aesthetics, West Polesie*

Streszczenie

Praca prezentuje charakterystykę i ocenę inwestycji związanych z kształtowaniem krajobrazu wiejskich przestrzeni publicznych. Analizom poddano 43 obiekty położone na Polesiu Lubelskim, ukształtowane lub zmodernizowane w latach 2008-2015. Ocenę przeprowadzono w oparciu o zestaw kryteriów krajobrazowych decydujących o jakości miejsc publicznych. Zestaw ten obejmuje takie cechy jak: kameralność; dostępność; charakter krawędzi; obecność zieleni; obecność wody; obecność dominant i wyróżników krajobrazu; otwarcia i powiązania widokowe; obecność elementów negatywnych; tożsamość i tradycję lokalną; nieprostokreślność; charakter oświetlenia. Analizy te dały podstawę do wskazania głównych trendów w kształtowaniu krajobrazu miejsc publicznych, takich jak: brak kompleksowego podejścia do miejsca; brak powiązań z otoczeniem; pozorny powrót do tradycji; geometryzacja przestrzeni; unikanie zieleni wysokiej; poprawa stanu infrastruktury technicznej oraz pojawianie się działań oddolnych.

Abstract

The work attempts to characterize and evaluate the investments in shaping the landscape of rural public places. We analyzed 43 public space, created or modernized in 2008-2015 within the West Polesie region. The evaluation was based on a set of criteria for determining the quality of place. This kit includes such features as: coziness; availability; the nature of the edge; the presence of greenery; the presence of water; the presence of dominants and landscape distinguishing features; scenic openings and ties; the presence of negative elements; identity and local traditions; bendiness; light. This analysis formed the basis to identify the major trends in shaping the landscape of contemporary rural public places, such as the lack of a comprehensive approach to the site; lack of spatial relationships; an apparent return to tradition; geometrisation of space; avoiding high greenery; improvement of the technical infrastructure and the emergence of grassroots activities.

WSTĘP

Analizując literaturę dotyczącą kształtowania przestrzeni publicznych, odnaleźć można trzy główne cechy opisujące przestrzeń publiczną wysokiej jakości. Są to: witalność, związana z ilością użytkowników i częstotliwością użytkowania, różnorodność, zarówno aktywności użytkowników, jak i ich samych oraz tożsamość miejsca (Whyte, 1980; Gehl, 1987; Montgomery, 1998; Ossowicz, 2009; Carmona i in., 2010; Kowicki, 2010; Serafin, 2014). Zapewnienie ochrony lub ukształtowania tych cech jest ważnym zadaniem osób projektujących i zarządzających wspólną przestrzenią. Różne są jednak narzędzia służące osiągnięciu tego celu i z pewnością zależą one w dużej mierze od talentu projektanta i charakteru miejsca. W oparciu o literaturę przedmiotu można jednak wskazać pewne kryteria, wytyczne lub cechy, które sprzyjają kształtowaniu miejsc witalnych, różnorodnych i posiadających lokalną tożsamość. Wśród cech tych zaskakująco dużo elementów dotyczy aspektu fizjonomijnego miejsca. Kształtowanie krajobrazu wpływa bowiem nie tylko na odczucia estetyczne mieszkańców miejscowości lub turystów, ale także na charakter i natężenie ich aktywności pozadomowych (Whyte, 1980; Gehl, 1987).

Celem niniejszej pracy było zestawienie kryteriów przestrzeni publicznej o wysokiej jakości, a następnie zastosowanie ich jako kryteriów oceny nowopowstałych (nowo ukształtowanych, lub zmodernizowanych) wiejskich przestrzeni publicznych na Polesiu Zachodnim. Przeprowadzona charakterystyka i ocena zagospodarowania dała podstawę do wskazania głównych trendów, inspiracji i problemów w kształtowaniu współczesnych wiejskich przestrzeni publicznych.

CECHY FIZJONOMICZNE PRZESTRZENI PUBLICZNEJ O WYSOKIEJ JAKOŚCI

Jedną z ważniejszych cech zachęcających do przebywania w przestrzeni publicznej jest jej kameralność, związana z skalą przestrzenną. J. Gehl (1987) ogranicza społeczne pole widzenia do 100m. Intensywność doświadczeń wzrasta wraz z redukcją rozmiaru. Poniżej 25 m rozpoznaje się wyraz twarzy a miejsce takie odbierane jest jako komfortowe (Gehl, 1987; Serafin, 2014).

Należy jednak mieć na uwadze także kolejne istotne cechy dobrze zorganizowanych przestrzeni publicznych: otwartość, dostępność i powiązania z innymi przestrzeniami lub obiektami (Gehl, 1987; Chmielewski, 2001; Ossowicz, 2009). Chodzi tu nie tylko o powiązania komunikacyjne ale również o dostępność psychologiczną, silnie związaną z fizjonomią miejsca, jego czytelnością, otwartością, ilością wejść czy widocznością. Cechy te wpływają również pozytywnie na poziom i poczucie bezpieczeństwa użytkowników (kontrola bierna), podnosząc ich atrakcyjność (Chmielewski, 2001; Czarnecki, 2006).

Dla jakości przestrzeni często kluczowe znaczenie posiada jej bezpośrednie otoczenie, a przede wszystkim charakter krawędzi krajobrazowych, rozumianych jako ściany wnętrza architektoniczno-krajobrazowego tworzącego miejsce publiczne (Heffernan i in., 2014). Jako ważny element podnoszący jakość miejsca wskazuje się

tw. aktywne krawędzie, z dużą ilością wejść do obiektów usługowych, a także budynków prywatnych. Negatywną cechą jest natomiast obecność „ślepych” ścian, ogrodzeń i innych elementów obniżających aktywność danej krawędzi. Istotna jest także estetyczna spójność placu, skweru czy ulicy z jej szerszym otoczeniem (Gehl, 1987; Karta..., 2009; Heffernan i in., 2014).

Wielu autorów podkreśla znaczenie kompozycji i walorów estetycznych w kształtowaniu przestrzeni publicznych. Ocena kompozycji jest jednak zagadnieniem bardzo pojemnym i w dużej mierze subiektywnym, w niniejszej pracy posłużono się więc wybranymi elementami kompozycji, które dają się w mniej kontrowersyjny sposób scharakteryzować i ocenić.

Pierwszym z tych elementów jest zieleni. W wielu pracach znaleźć można informacje o pozytywnym wpływie zieleni na społeczną ocenę jakości przestrzeni publicznych (m.in. Coley i in., 1997; Karta..., 2009). Pomijając nieliczne przykłady opinii, w których wskazana była redukcja ilości zieleni (np. Kosiński, 2010), można uznać, że jej obecność w zdecydowanej większości przypadków podnosi walory danej przestrzeni publicznych. Oprócz zwiększania bioróżnorodności czy ochrony zasobów wodnych, zieleni podnosi wilgotność powietrza, zapewnia cień i osłania od wiatru a więc znacząco poprawia komfort przebywania i atrakcyjność miejsca (Gehl, 1987; Coley i in., 1997; Kupryś-Lipińska i in., 2014).

Również „woda” jest bezsprzecznie elementem kompozycji podnoszącym walory krajobrazowe, przyciągającym użytkowników i generującym liczne aktywności (m.in. Arriaza i in. 2004, Januchta-Szostak, 2011; Kupryś-Lipińska i in., 2014). Jako istotne wytyczne podaje się tu zapewnienie dostępu do zbiornika i przystosowanie go do różnego rodzaju aktywności, zapewnienie bezpieczeństwa (ukształtowanie brzegu, wykorzystanie roślinności do izolacji miejsc niebezpiecznych) a także uwzględnienie ekologicznej roli wód (zachowanie korytarzy ekologicznych i stref buforowych, ograniczanie spływu powierzchniowego) (Januchta-Szostak, 2011; Chmielewski, 2012).

Ważnym elementem kompozycji krajobrazu są dominanty oraz inne wyróżniki krajobrazu (Niedźwiecka-Filipiak, 2009; Myga-Piątek i in., 2015), czyli obiekty które odgrywają szczególnie istotną – wyróżniającą i identyfikującą – rolę w miejscach centralnych, podkreślając ich znaczenie lub położenie (Lynch, 1960; Montgomery, 1998; Chmielewski, 2001; Kowicki, 2010). Wielu autorów podkreśla również takie cechy kompozycji jak obrazowość i czytelność, które budują tożsamość danego miejsca czy miejscowości, ale również wspomagają orientację i zachęcają do eksploracji (Lynch, 1960; Montgomery, 1998; Ossowicz, 2009). Istotną rolę odgrywają również otwarcia i powiązania widokowe, podnoszące znacząco walory krajobrazowe miejsca (Gehl, 1987; Chmielewski, 2001; Ossowicz, 2009; Carmona i in., 2010).

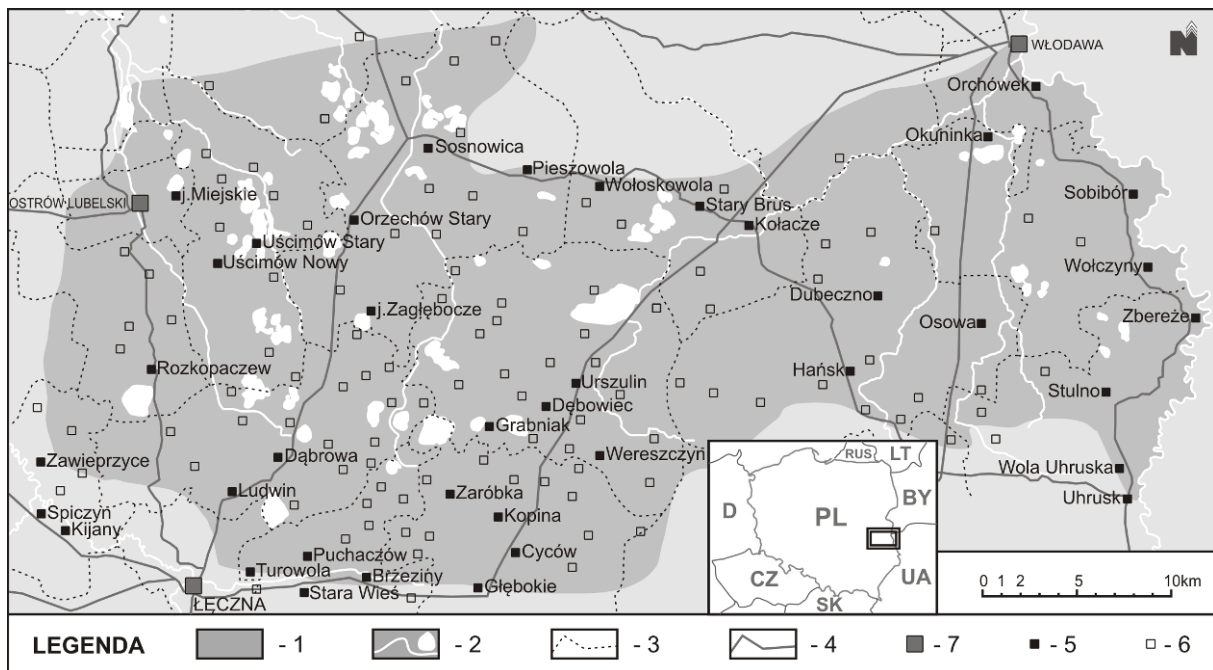
Bezdyskusyjny i znaczący wpływ na odbiór krajobrazu mają niestety również elementy negatywne, dysharmonijne, wpływające na obniżenie jakości krajobrazu a często powodujące wręcz estetyczny chaos. Do elementów takich należą przede wszystkim zabudowa o niskiej jakości, szyldy, reklamy, oznakowanie drogowe czy infrastruktura techniczna (Chmielewski, 2001; Karta..., 2009).

W Polsce dosyć często podnoszona jest problematyka tożsamości i tradycji w kształtowaniu krajobrazu wiejskiego (Myczkowski, 2009). Wynika to z zaniku większości cech regionalnych w okresie powojennym i powracającej obecnie „mody” na lokalność i regionalność. To nawiązanie do tradycji lokalnej i tożsamości jest szczególnie ważne w przypadku miejsc publicznych, które często kształtowane od pokoleń, wyrastają z lokalnych uwarunkowań i kształtują poczucie wspólnoty (Kosiński, 1981; Montgomery, 1998; Ossowicz, 2009). W dobrej jakości przestrzeni publicznej mieszkańcy mają poczucie „bycia u siebie” (Serafin, 2014). Efekt ten może być osiągnięty m.in. poprzez wykorzystanie lokalnych tradycji i wartości kulturowych (Chmielewski, 2001). Architekci podkreślają jednak dużą rolę twórczej kontynuacji i inspiracji tradycją, którą przedkładają nad wierne kopiowanie, imitowanie lub cytowanie istniejących wzorców historycznych (Kosiński, 1981; Bardzińska-Boneneberg, Boneneberg, 2010).

Ostatnimi z analizowanych cech zagospodarowania, które ściśle łączą się z fizjonomią krajobrazu są: nieprostokreślność, a więc dostosowanie układu tras pieszych do ich ruchu, unikanie nadmiernej geometryzacji, barier, oraz długich, monotonicznych odcinków prostych a także odpowiednie oświetlenie, zwiększające bezpieczeństwo i komfort użytkowania po zmroku (Chmielewski, 2001; Czarnecki, 2006), ale również wprowadzające specyficzny nastrój (Wänström, 2012).

OBSZAR I METODA BADAŃ

Do analiz wybrano 12 gmin, położonych we wschodniej Polsce, na obszarze makroregionu Polesie Zachodnie [845.1], w całości, lub częściowo w obrębie mezoregionu Pojezierze Łęczyńsko – Włodawskie [845.16] (Kondracki, 2002). Są to gminy: Cyców, Hańsk, Ludwin, Ostrów Lubelski, Puchaczów, Sosnowica, Spiczyn, Stary Brus, Urszulin, Uścimów, Włodawa, Wola Uhruska. Na podstawie informacji uzyskanych z urzędów gmin sporządzono zestawienie inwestycji związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznych, zrealizowanych na obszarach wiejskich, w okresie od 2008 do 2015 r. Z łącznej liczby 85 inwestycji do oceny wybrano 43 realizacje, które dotyczyły miejsc najbardziej charakterystycznych a jednocześnie obejmowały działania najbardziej kompleksowe (ryc. 1). Charakterystykę i ocenę wybranych miejsc publicznych wykonano w oparciu o badania terenowe w maju 2015 r. W terenie wypełniono metryki zawierające zestaw następujących kryteriów oceny: kameralność; dostępność; charakter krawędzi; zieleni; woda; dominanty i wyróżniki krajobrazu; otwarcia i powiązania widokowe; elementy negatywne; tożsamość i tradycja lokalna; nieprostokreślność; charakter oświetlenia. Każdą z wymienionych cech oceniono w trzystopniowej skali odpowiadającej ocenie negatywnej, neutralnej i pozytywnej.

Ryc. 1. Położenie analizowanych miejscowości na tle podziału administracyjnego i fizjograficznego. **Objaśnienia:** 1. Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie (wg. Kondrackiego, 2002); 2. wody powierzchniowe; 3. granice gmin; 4. główne drogi; 5. miasta; 6. wsie analizowane; 7. wsie pozostałe (opracowanie D. Soszyński).

Fig. 1. Location of the villages on the background of the administrative and physiographic division. **Explanations:** 1. Łęczyńsko-Włodawskie Lakeland (acc.to Kondracki, 2002); 2. surface water; 3. boundaries of municipalities; 4. main roads, 5. cities, 6. analyzed villages; 7. other villages (own elaboration by D. Soszyński).

WYNIKI

Zbiorczą ocenę miejsc publicznych przedstawiono jako wykaz poszczególnych cech z wyszczególnieniem liczby (i udziału procentowego) ocen negatywnych, neutralnych i pozytywnych oraz z krótką charakterystyką.

Kameralność: Negatywnie oceny przyznano w przypadku: 17 miejsc (40%), neutralne: 8 miejsc (18%), zaś pozytywne: 18 miejsc (42%). Dużą część stanowią miejsca rozproszone przestrzennie, nie stanowiące spójnej całości i nie dające poczucia komfortu oraz nie zapewniające bliskiego kontaktu użytkowników. W kilku przypadkach skwery zbudowane zostały jako rodzaj wyspy otoczonej przez parkingi lub ulice z ławkami skierowanymi tyłem do głównej „areny zdarzeń” czyli ulicy lub (i) sklepów (np. wsie: Hańsk – fot. 3, Dubeczno, Dąbrowa – fot. 1). Często miejsca publiczne są po prostu zbyt duże w stosunku do potrzeb lokalnej społeczności, co ma uzasadnienie w przypadku ich powiązania z obiektami sportowymi ale dziwi w przypadku wiejskich skwerów (Hańsk – fot. 3, Uścimów Stary – fot. 6), czy placów zabaw (Sobibór, Stara Wieś). Pozytywne przykłady miejsc kameralnych dotyczą przede wszystkim otoczenia remiz i świetlic wiejskich, które zlokalizowane są na niewielkich działkach przy głównej ulicy tworząc rodzaj zatoki otwartej na ulicę

i otoczonej z trzech stron przez zabudowę lub zieleni. W zapewnieniu kameralności wielu przestrzeni kluczową rolę odgrywają duże drzewa i krzewy (fot. 1) lub dobrze wykorzystane ukształtowanie terenu (fot. 4).

Dostępność: Ocenę negatywną otrzymało: 13 miejsc (30%), neutralną: 16 miejsc (37%), zaś pozytywną: 14 miejsc (32%). Dostępność jest cechą, którą posiadają stosunkowo nieliczne z analizowanych obszarów. Jest to problem wynikający zarówno z układu przestrzennego, jak i powszechnej tendencji do grodzenia przestrzeni. Podejście takie można uznać za uzasadnione w przypadku terenów prywatnych, dla przestrzeni publicznej oznacza ono jednak wykluczenie części osób lub ograniczenie dostępu. Niestety spośród badanych miejsc publicznych aż 58% stanowią miejsca całkowicie lub częściowo ogrodzone (fot. 2). W skrajnych przypadkach zdarzają się ponadto wygrodzenia poszczególnych fragmentów jednej przestrzeni (Brzeziny). Obecność niektórych płotów jest łagodzona poprzez ich formę i gabaryty oraz otwarcia widokowe. Niestety w kilku przypadkach powiązania te zostały skutecznie zlikwidowane poprzez obsadzenie ogrodzeń zwartymi rzędami żywotnika. Ograniczenia dostępności miejsc wynikają ponadto z położenia wielu miejsc na obrzeżach wsi (fot. 6) lub na tyłach zabudowy – co izoluje je zupełnie od ulic, stanowiących na wsi główne ciągi komunikacyjne, a zarazem miejsca tętniące życiem. Co ciekawe – ogrodzone place zabaw spotykane są często nawet na wsiach gdzie natężenie ruchu jest bardzo ograniczone (Sobibór, Sosnowica). Istnieją jednak również place zabaw całkowicie otwarte (Orzechów Stary, Urszulin), lub takie gdzie otwarta brama, duża ilość wejść lub nawet brak bramy tworzy wrażenie otwartości i zachęca do wejścia (Pieszowola, Wołoskowola).

Charakter krawędzi: Ocenę negatywną przyznano w przypadku: 18 miejsc (42%), neutralną: 19 miejsc (44%), zaś pozytywną: 6 miejsc (14%). Stosunkowo niewielka ilość i zagęszczenie usług na wsi powoduje, że bardzo niewiele jest tu miejsc posiadających krawędzie z dużą ilością obiektów generujących aktywności konieczne mieszkańcom i przyjezdnych. Najczęściej poszczególne miejsca spotkań towarzyszą pojedynczym obiektom usługowym, takim jak szkoła, remiza czy urząd gminy. Wyjątkowo zdarzają się liczniejsze obiekty usługowe powiązane z placem lub skwerem (Ludwin), ale nawet wówczas zdarza się, że są one oddzielone drogami (Puchaczów, Hańsk – fot. 3), parkingami (Urszulin-centrum), płotami (Dubeczno, Grabniak), lub po prostu ustawione tyłem do danej przestrzeni (Głębokie – fot. 5, Cyców-skwer).

Pozytywnie należy ocenić miejsca, które związane są z pojedynczymi usługami lub wyłącznie z zabudową mieszkaniową, ale wspólnie tworzą spójną całość nadającą charakter danej przestrzeni publicznej. W przypadku terenów rekreacyjnych, jako krawędzie podnoszące fizjonomiczną atrakcyjność przestrzeni należy natomiast uznać: ściany lasu (Wołczyń), granice nieużytków czy brzegi zbiorników wodnych.

Obecność zieleni: Negatywnie oceniono: 13 miejsc (30%), neutralnie: 11 miejsc (26%), zaś pozytywnie 19 miejsc (44%). Zieleni jest dla wielu miejsc cechą wyróżniającą. Zazwyczaj wynika to z zachowania lub właściwej pielęgnacji istniejącego drzewostanu (fot. 1). W nowopowstałych miejscach świadomie kształtowana zieleni

pojawia się rzadko (fot. 3). Co gorsza niektóre inwestycje „rewitalizacyjne” polegają wyłącznie na usuwaniu zieleni, co jest szczególnie zaskakujące w przypadku placów zabaw pozbawianych jakiegokolwiek cienia (Kijany). Jeśli już pojawiają się nowe nasadzenia, są to z reguły gatunki egzotyczne, głównie krzewy, sadzone rzędami wzdłuż alejek lub na granicy działki. Takie ściany zieleni często izolują przestrzeń publiczną od otoczenia (Dubeczno), lub zasłaniają ciekawe otwarcia widokowe (Uhrusk, Zaróbka, Uścimów Stary – fot. 6). Jednocześnie w większości miejsc gdzie obecne są elementy ewidentnie dysharmonijne brakuje zieleni izolacyjnej.

Pozytywne działania w zakresie kształtowania zieleni dotyczą większości terenów rekreacyjnych, gdzie zachowano wiele rodzimych drzew i krzewów, uzupełniając te miejsca nielicznymi nasadzeniami gatunków egzotycznych (Grabniak, Wola Uhruska) lub pozostawiając wyłącznie zieleń o charakterze naturalnym (Wołczyny, jez. Zagłębcze, jez. Miejskie). Bogata i zróżnicowana zieleń cechuje też niektóre reprezentacyjne skwery przed urzędami gmin (Ludwin, Puchaczów) lub otoczenie świetlic (Zbereże, Stary Brus).

Obecność wody: Negatywnie oceniono: 2 miejsca (5%), neutralnie: 32 miejsca (74%), zaś pozytywnie: 9 miejsc (21%). Większość przestrzeni publicznych nie ma bezpośrednich powiązań z wodą ani żadnych elementów wykorzystujących wodę. Jest to sytuacja uzasadniona funkcją i lokalizacją tych miejsc. W związku z tym większość miejsc została w tym zakresie oceniona neutralnie. Jedynym przykładem negatywnym jest Uścimów Stary, gdzie żadne z miejsc publicznych nie zostało powiązane widokowo z położonym w odległości 90 m i 200 m od nich jeziorem Maśluchowskim. W pozostałych przypadkach, tam gdzie występują jakiegokolwiek zbiorniki wodne, są one dobrze wykorzystane do stworzenia atrakcyjnych miejsc publicznych. Zazwyczaj mają one typowo rekreacyjny charakter, ale w niektórych przypadkach zostały dobrze powiązane ze wsią, w związku z czym mogą służyć również mieszkańcom jako miejsca codziennych spotkań (Głębokie – fot. 5). Standardowym sposobem zagospodarowania zbiorników wodnych są plaże, pomosty, ławeczki i ścieżki spacerowe. Inspirującym przykładem może być teren rekreacyjny w Urszulinie (fot. 4), gdzie dla zwiększenia atrakcyjności tego miejsca stworzono 3 nowe zbiorniki tworzące wraz ze ścieżkami, pomostami i tarasem widokowym miejsce atrakcyjne krajobrazowo – zbudowane niemal od podstaw. Jedynym przykładem wody wprowadzonej sztucznie jest fontanna na rynku w Puchaczowie.

Dominanty i elementy charakterystyczne: Negatywnie oceniono: 5 miejsc (12%), neutralnie: 21 miejsc (49%), zaś pozytywnie: 17 miejsc (39%). Analizując tą cechę, negatywnie oceniono miejsca zupełnie pozbawione dominant i akcentów, lub posiadające wyłącznie dominanty negatywne. Większości przestrzeni przypisano jednak ocenę neutralną, ze względu na fakt, że posiadają one dominanty lub inne elementy kompozycyjne, które trudno określić jednoznacznie jako negatywne lub elementy negatywne i pozytywne występują w nich jednocześnie. Niestety w większości przypadków dominantą negatywną jest nieestetyczny budynek, z którym bezpośrednio związana jest dana przestrzeń publiczna (remizy, świetlice, urzędy gminy). Powszechnym problemem, zwłaszcza w centrach wsi gminnych, jest nadmiar

dominant i akcentów (budynki z wieżyczkami w centrum Cycowa lub aż 4 pomniki na rynku w Puchaczowie). Zdecydowanie „przeładowane” są również najatrakcyjniejsze turystycznie jeziora – w tym zwłaszcza otoczenie jeziora Białego w Okunince, gdzie elementy zagospodarowania nadwodnej promenady nikną wśród krzykliwych form zagospodarowania nabrzeża (z agresywnymi reklamami włącznie).

Wśród elementów pozytywnych wyróżnić można trzy zasadnicze grupy. Są to dominanty, wyróżniki i akcenty naturalne: otwarte wody (fot. 5), okazałe drzewa (fot. 1) i gniazda bocianie, które stwierdzono aż w 7 miejscach oraz kulturowe: kościoły (fot. 3), kapliczki, pomniki, rzeźby czy wieża strażacka z syreną, w tym elementy nowo wprowadzone takie jak fontanna, zegar słoneczny, tablice informacyjne, taras widokowy czy wiaty (fot. 4). Ciekawym elementem kompozycyjnym pełniącym rolę tzw. „witacza” jest brama prowadząca na plażę nad jeziorem Miejskim.

Otwarcia i powiązania widokowe: Negatywnie oceniono: 9 miejsc (21%), neutralnie: 14 miejsc (33%), zaś pozytywnie: 20 miejsc (46%). Powiązanie widokowe z terenami otwartymi otaczającymi wieś jest charakterystyczną cechą krajobrazu osiedli wiejskich a także dużej części analizowanych przestrzeni publicznych. Niestety wiele jest również miejsc całkowicie pozbawionych otwarć widokowych lub z widokiem na tereny o niskich walorach krajobrazowych (Stara Wieś). Powszechnym zjawiskiem jest również przysłanianie istniejących widoków nasadzeniami rzędów drzew i krzewów (Zaróbka, Uścimów – fot. 6).

Jest również wiele przykładów miejsc, w których walory widokowe wykorzystano do nadania przestrzeni specyficznego charakteru. Są to wszystkie tereny nadwodne ale również przestrzenie z otwarciami na pola i łąki (Kopina, Stary Brus, Dębowiec, Urszulin-teren rekreacyjny – fot. 4) czy dolinę rzeki (Uhrusk, Zawieprzycze).

Elementy negatywne: Negatywnie oceniono: 17 miejsc (40%), neutralnie: 15 miejsc (35%), zaś pozytywnie 11 miejsc (25%). Zdecydowaną większość miejsc oceniono pod tym względem negatywnie (znacząca ilość elementów negatywnych) lub neutralnie (elementy mniej liczne lub niejednoznacznie negatywne). Najważniejsze elementy destrukcyjnie wpływające na krajobraz to kontenery na odpady lub na odzież, garaże, toalety (głównie eksponowane obiekty typu toi-toi), słupy i stacje transformatorowe, płoty i barierki (często kilka typów na niewielkiej przestrzeni), reklamy i banery, tablice informacyjne oraz przystanki (fot. 2 i 5). Bardzo ważnym elementem są również same budynki dominujące w przestrzeni a często posiadające bardzo niskie walory estetyczne (fot. 5). Niektóre z nich ustawione są tyłem do placów czy skwerów, co nadaje tym przestrzeniom charakter „zaplecza”. W centrach wsi gminnych oraz nad jeziorami dużym problemem są parkingi i pozostawiane w różnych miejscach samochody, zajmujące często eksponowane lub wręcz centralne tereny we wsi. Na obszarach rekreacyjnych niską jakością odznacza się natomiast część infrastruktury turystycznej, jak wypożyczalnie sprzętu, budynki dla obsługi kąpieliska, mała gastronomia czy toalety – zazwyczaj umieszczone w przenośnych kontenerach lub przyczepach. Wiele miejsc cechuje nagromadzenie i niedopasowanie różnych elementów (chaos przestrzenny) lub zaniedbanie budynków i ogrodzeń.

Fot. 1. Plac zabaw w Turowoli, gm. Puchaczów. Pozytywną cechą tego miejsca jest zielen nadająca charakter i zapewniająca kameralność przestrzeni.

Photo 1. Play ground in Turowola, mun.Puchaczów. A positive feature of this place is the greenery providing character and intimate space.

Fot. 2. Typowy wiejski plac zabaw w Dąbrowie, gm. Ludwin – enklawa odseparowana od głównej ulicy ogrodzeniem, kontenerami i toaletą, z ławkami tyłem do ewentualnych przechodniów.

Photo 2. Typical rural playground in Dabrowa, mun. Ludwin – an enclave separated from the main road by fence, containers and toilets, with the benches observed to passers-by.

Fot. 3. Centrum Hańska, gm. Hańsk – Przestrzeń z wyraźną dominantą kulturową i nowymi szpalami lip nawiązującymi do przycerkiewnej alei. Cechuje je również „osobliwy” brak elementów dysharmonijnych. Cechy negatywne to brak kameralności, nieuzasadniona geometria i symetria (alejki donikąd) i odizolowanie od aktywnych krawędzi (życie toczy się po drugiej stronie ulic).

Photo 3. Hańsk village center, mun. Hańsk – space with a distinctive cultural dominant and new lime rows referring to church alley, space characterized by the lack of disharmonious elements. Negative features is the lack of intimacy, unjustified geometry and symmetry (alleyway to nowhere), and isolation from the active edge.

Fot. 4. Teren rekreacyjny w Urszulinie, gm. Urszulin. Miejsce kameralne, z krzywolinijnymi alejkami, wykorzystujące lokalne walory przyrodnicze (las i woda) i kulturowe (wiata w kształcie poleskiego brogu).

Photo 4. Recreation area in Urszulin, mun. Urszulin. An intimate place, with the curvilinear alleys, using local values both natural (forest and water) and cultural (the shed in the shape of Polesie brogue).

Fot. 5. Otoczenie sklepu i plaża w Głębokim, gm. Cyców. Przykład powiązania przestrzeni publicznej z główną drogą, jeziorem i usługami (niestety tyłem do plaży). Minusem jest brak zieleni i nawiązań do lokalnej tradycji.

Photo 5. Shop surroundings and the beach in the Głębokie, mun. Cyców. Example of links of the public space, the main road, the lake and services. The downside is the lack of greenery and references to local traditions.

Fot. 6. Skwer w Uścimowie Starym, gm. Uścimów. Miejsce dobrze oświetlone i z rozległym widokiem. Posiada jednak słabą dostępność (obrzeża wsi) i kameralność. Bez aktywnych krawędzi i z bardzo ubogimi nasadzeniami zieleni, które w przyszłości przysłonią widoki – główny atut tego miejsca.

Photo 6. Square in the Stary Uścimów, mun. Uścimów. Place well-lit and with the expansive views. However, it has poor availability (outskirts of the village), and intimacy. Without the active edge and with the very poor greenery that will soon overshadow the views – the main asset of this place.

Rzadko widoczne są próby likwidacji lub przysłonięcia obiektów negatywnych. Drobne interwencje tego typu, z wykorzystaniem zieleni, odnotowano w Ludwinie, Grabniaku i Starym Brusie.

Nieliczne pozytywne przykłady miejsc, w których nie stwierdzono elementów dysharmonijnych to przede wszystkim remizy w małych wsiach lub obszary rekreacyjne położone poza zwartą zabudową wsi, gdzie dominuje zieleń i tereny otwarte. Z przestrzeni obejmujących centra wsi pozytywnie oceniono w tym zakresie jedynie Hańsk (fot. 3).

Tożsamość i tradycja lokalna: Negatywnie oceniono: 14 miejsc (33%), neutralnie: 14 miejsc (33%), zaś pozytywnie: 15 miejsc (34%). W zagospodarowaniu większości analizowanych miejsc nie stwierdzono cech lokalnych budujących ich tożsamość (oceny negatywne) (fot. 5), lub stwierdzono jedynie rozwiązania nawiązujące do tradycji w sposób swobodny i z zastosowaniem uniwersalnych rozwiązań (drewniane wiaty i tablice informacyjne, historyzujące latarnie itp. – oceny neutralne) (fot. 1 i 6).

Pozytywne przykłady nawiązywania do tradycji, to przede wszystkim przestrzenie kształtowane w nawiązaniu do historycznego otoczenia, z zastosowaniem proporcji i materiałów wpisujących się w to otoczenie. Można tu przytoczyć zagospodarowanie Puchaczowa, Hańska czy Zawieprzyc. Ciekawymi rozwiązaniami są też tablice informacyjne w Orchówku i Okunince, brama nad jeziorem Miejskim, a zwłaszcza zadaszenia turystyczne w Wereszczynie, Grabniaku i Urszulinie (fot. 4), nawiązujące formą do tradycyjnych poleskich brogów. Tożsamość miejsc budują też często drobne rozwiązania, takie jak umieszczenie starej pompy strażackiej na placu zabaw w Orzechowie Starym, herb gminy umieszczony na łodzi żaglowej na placu zabaw w Dąbrowie czy oryginalne rzeźby w Uhrusku, Woli Uhruskiej czy Orzechowie Starym. Ciekawym aspektem budowania tożsamości miejsca są też oddolne działania „oswajające” przestrzeń, takie jak budowa przez mieszkańców ławek, miejsc na ogniska, huśtawek (Kopina, Dębowiec), czy nawet wstawienie do wiaty wygodnej skórzanej sofy (Głębokie).

Nieprostokreślność: Negatywnie oceniono: 9 miejsc (21%), neutralnie: 31 miejsc (72%), zaś pozytywnie: 3 miejsca (7%). Jednoznacznie negatywnie oceniono tu miejsca, gdzie zastosowano układy geometryczne – ewidentnie nie dostosowane do potrzeb pieszych (fot. 3), co potwierdzają liczne „dzikie” przedesty. Zdarzają się również sytuacje, w których ścieżka urywa się bez kontynuacji, „nie trafia” w jej kontynuację lub napotyka na bariery (parkingi, ogrodzenia). Często wynika to z tendencji do geometryzacji przestrzeni lub po prostu z trudności technicznych związanych z budową krzywoliniowej ścieżki z płyt chodnikowych czy kostki brukowej.

Zdecydowaną większość miejsc oceniono jednak neutralnie. Są to przestrzenie pozbawione utwardzonych traktów pieszych lub posiadające pojedyncze ścieżki proste prawidłowo spełniające swoją rolę (fot. 1, 2 i 5). W wielu przypadkach obserwowano stosowanie ścieżek ukośnych, które tylko teoretycznie odpowiadają pożądanym kierunkom przemieszczania się ludzi (liczne „dzikie” skróty). Ciekawym przykładem stanowiącym niejako odpowiedź na ten problem jest skwer w Dubecznie, gdzie obok prostoliniowego starego chodnika ukośnie przecinającego plac, położono nowy o przebiegu łukowatym, prawdopodobnie w miejscu istniejącej wydeptanej ścieżki.

Niestety bardzo nieliczne są pozytywne przykłady inwestycji, gdzie od początku realizacji zastosowano trakty piesze o przebiegu krzywoliniowym, dostosowanym do naturalnych uwarunkowań i potrzeb pieszych, a jednocześnie harmonijnie wpisujące się w otoczenie. Dobre przykłady takich przestrzeni znajdują się w Grabniaku, Urszulinie (fot. 4) i Woli Uhruskiej. Wszystkie są terenami rekreacyjnymi, gdzie zastosowano nawierzchnie naturalne (żwirowe).

Oświetlenie: Negatywnie oceniono: 5 miejsc (12%), neutralnie: 24 miejsca (56%), zaś pozytywnie: 14 miejsc (32%). W kwestii oświetlenia stosunkowo niewielki udział mają miejsca ocenione negatywnie – a więc zupełnie pozbawione oświetlenia. Największy udział mają przestrzenie ocenione neutralnie, to znaczy takie, które są lub mogą być oświetlone lecz jest to oświetlenie niskiej jakości (np. lampy nad wejściami do budynków) lub znajdujące się poza właściwą przestrzenią publiczną (latarnie przyuliczne – fot. 1). Stosunkowo dużo jest jednak miejsc, w których zrealizowano specjalne oświetlenie dedykowane tym przestrzeniom (oceny pozytywne). Są to różnego typu niskie latarnie parkowe – od starych modeli typowych dla lat 70-tych, przez formy historyzujące (fot. 3, 4 i 6), po nowoczesne latarnie ze światłem odbitym lub zasilane panelami słonecznymi.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Wiejskie przestrzenie publiczne, stanowiące kluczowe miejsca w życiu i morfologii wsi, w ostatnich dekadach XX w. popadały w zapomnienie, a ich stan uległ degradacji. Ich odnowa stymulowana przez programy unijne i budzące się do życia społeczności lokalne realizowana jest jednak często bez fachowej wiedzy, chaotycznie, pobieżnie i fragmentarycznie. Nowo urządzone „przestrzenie publiczne” są często enklawami oderwanymi od reszty wsi, zamiast stawać się ich tętniącymi życiem ośrodkami. Stosowane są rozwiązania standardowe, rzadko nawiązujące do kanonu krajobrazu Polesia, do *genius loci* konkretnej wsi i jedynie sporadycznie wykorzystujące lokalne uwarunkowania kulturowe. Przeważają liczne, katalogowe, grodzone place zabaw i siłownie, pozornie tradycyjne wiaty, geometryczne skwery w postaci „wysp” niezwiązanych funkcjonalnie z otoczeniem, czy też pospolite rzędowe nasadzenia żywotnika, nierzadko przysłaniające cenne otwarcia widokowe. Projektanci i inwestorzy skupiają się na praktycznym wykorzystaniu środków finansowych, poprawie jakości infrastruktury technicznej i realizacji jak największej ilości obiektów na dostępnych, wolnych działkach, bagatelizując rolę układu i kompozycji poszczególnych elementów zagospodarowania, walorów estetycznych, położenia w stosunku do otoczenia i powiązań z tym otoczeniem.

Przykłady pozytywne dotyczą przede wszystkim najmniejszych inwestycji, w których tworzeniu duży udział mieli mieszkańcy a także największych projektów, gdzie wysoką jakość rozwiązań zapewniali profesjonalni projektanci. Wiele z najwyższej ocenionych miejsc stanowią świetlice i remizy, w których sami użytkownicy zadbali o harmonijne i spójne zagospodarowanie przestrzeni. Inspirujące są również te miejsca, w których właściwie wykorzystano i wyeksponowano charakterystyczne

walory kulturowe, przyrodnicze i widokowe. Można tu wskazać przede wszystkim odnowione przestrzenie nadwodne, dobrze powiązane z wsią a jednocześnie nieingerujące silnie w krajobraz otwarty. Pojawiają się również pozytywne przykłady wykorzystania tradycji lokalnej w kształtowaniu elementów małej architektury i korzystnego wpisania obiektów zabytkowych w krajobraz i układ miejsc publicznych.

Mamy więc do czynienia z dużą ilością realizacji, z których większość stanowią miejsca przeciętne, a jedynie nieliczne rozwiązania uznać można za ciekawe i inspirowane. Charakterystyka najatrakcyjniejszych przestrzeni potwierdza opinie wielu badaczy podkreślających konieczność bardziej kompleksowego podejścia planistycznego i projektowego w kształtowaniu miejsc publicznych (Niedźwiedzka-Filipiak, 2009; Kowicki, 2010), właściwego odczytywania i wykorzystania kanonu cech lokalnego krajobrazu (Myczkowski, 2009; Chmielewski i in., 2015) a jednocześnie włączenia w ten proces mieszkańców i jak pisze M. Shucksmith (2010), rozwinięcia bardziej lokalnego, endogenicznego podejścia do kształtowania przestrzeni wiejskiej.

LITERATURA

- Arriaza M., Cañas-Ortega J. F., Cañas-Madueno J. A., Ruiz-Aviles P. 2004: Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landscape Urban Planning*, 69: 115-125.
- Bardzińska-Boneneberg T., Boneneberg A., 2010: Nurt wernakularny we współczesnych realizacjach polskich architektów. *Czasopismo Techniczne. Architektura z. 7-A (15)*: 7-13.
- Carmona M., Tiesdel S., Heath T., Oc T. 2010: *Public places public spaces: The dimensions of urban design*. Architectural Press, UK.
- Chmielewski J. M., 2001: *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Chmielewski T. J., 2012: *Systemy krajobrazowe, struktura-funkcjonowanie-planowanie*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Chmielewski T. J., Chmielewski Sz., Kułak A., Michalik-Śnieżek M., Maślanko W., 2015: Landscapes of the West Polesie. Regional identity and its transformation over last half century. International Consortium Alter-Net, UP w Lublinie, Poleski P N.
- Coley R. L., Kuo F. E., Sullivan W. C., 1997: Where does community grow? The social context created by nature in urban public housing. *Environment and Behavior*, 29(4): 468-494.
- Czarnecki B., 2006: *Przestrzeń publiczna wsi i małego miasta jako archetyp bezpiecznej przestrzeni sąsiedzkiej [w:] Kierunki planowania przestrzennego i architektury współczesnej wsi. Współczesne przekształcenia przestrzenne obszarów wiejskich – stan istniejący oraz uwarunkowania i możliwości rozwoju (red): D. Korolczuk, Wyd. Polit. Białostockiej. Białystok: 105-114.*
- Gehl J., 1987: *Life between buildings: using public space*. Van Nostrand Reinhold, N.Y.
- Heffernan E., Heffernan T., Pan W., 2014: The relationship between the quality of active frontages and public perceptions of public spaces. *Urban Design International* 19 (1): 92-102.

- Januchta-Szostak A., 2011: Woda w miejskiej przestrzeni publicznej. Modelowe formy zagospodarowania wód opadowych i powierzchniowych. Wyd. Politechniki Poznańskiej. Poznań.
- Karta Przestrzeni Publicznej 2009: Dokument opracowany w ramach III Kongresu Urbanistyki Polskiej w Poznaniu, 4 – 5 września 2009 r., przez zespół w składzie: L. Biegański, G. Buczek, S. Gzell, A. Kowalewski, T. Markowski, E. Cichy-Pazder.
- Kondracki J., 2002: Geografia regionalna Polski. PWN, Warszawa.
- Kosiński W., 1981: Regionalizm. Architektura 1: 88-93.
- Kosiński W., 2010: Ponowoczesny rynek w małym mieście zabytkowym o funkcji turystycznej. Projekt techniczny dla Janowca nad Wisłą. Czasopismo Techniczne. Architektura. z. 8-A (18): 15-25.
- Kowicki M., 2010: Patologie/wyzwania architektoniczno planistyczne we wsi małopolskiej. Studium na tle tendencji krajowych i europejskich. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Kupryś-Lipińska I., Kuna P., Wagner I., 2014: Woda w przestrzeni miejskiej a zdrowie mieszkańców [w:] Woda w mieście. Zrównoważony rozwój – Zastosowania, nr 5/2014: 49-57.
- Lynch K., 1960: The Image of the City. Cambridge Massachusetts, MIT Press.
- Mongomery J., 1998: Making a city: Urbanity, Vitality and Urban Design. Journal of Urban Design, 3: 93-16.
- Myczkowski Z., 2009: Tożsamość miejsca w krajobrazie [w:] Fenomen *genius loci*. Tożsamość miejsca w kontekście historycznym i współczesnym (red.): P. Gutowski, Wyd. Muzeum Pałac w Wilanowie; Warszawa: 153-162.
- Myga-Piątek U., Chmielewski T. J., Solon J., 2015: Rola cech charakterystycznych, wyróżników i wyznaczników krajobrazu w klasyfikacji i audycie krajobrazów aktualnych [w:] Klasyfikacje i oceny krajobrazów Polski drugiej dekady XXI w. (red.): T.J. Chmielewski, Problemy Ekologii Krajobrazu, Tom XL: 177-186.
- Niedźwiedzka-Filipiak I., 2009: Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław.
- Ossowicz T., 2009: Przestrzenie publiczne w sferze dyskusji. Poznań.
- Serafin P., 2014: Waloryzacja przestrzeni publicznych miasta. Studium przypadku Wieliczki, Zesz. Nauk. Uniw. Ekonom. w Krakowie, nr 12(936): 95-111.
- Shucksmith M., 2010: Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. Sociologia Ruralis, 50: 1-14.
- Wänström U., 2012: Light shapes spaces. Experience of distribution of light and visual spatial boundaries. PhD Dissertation, University of Gothenburg,
- Whyte W. H., 1980: The Social Life of Small Urban Spaces, Washington, D.C.

Wszystkie zdjęcia D. Soszyński.

All photos: D. Soszyński.

